

TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRÜNDE RİVÂYET GELENEĞİ

Dr. Emin UZ

Bursa Akademi

Türk-İslâm Kültüründe Rivâyet Geleneği

Dr. Emin UZ

1. Baskı, Bursa, Ekim, 2022

Tasarım

M. Furkan ÖZDAMAR

BURSA AKADEMİ

(Bursa Akademi, Emin Yayın Gurubu Kuruluşudur.)

Fethiye Mah., Kırlangıç Sok. No: 11/B 16140 Nilüfer / BURSA

Tel: (0224) 242 28 98, Fax: (0224) 241 25 69

www.eminyayinlari.com.tr

Baskı ve Cilt

E M İ N Y A Y I N L A R I

Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA

Sertifika No: 41427

© Bütün yayın hakları anlaşmalı olarak Emin Yayınları'na aittir. Kitap, yayıncının ve yazarın izni olmaksızın hiçbir surette (baskı, fotokopi, elektronik, manyetik, mekanik ve sesli ortamlarda ya da başka bir şekilde) kısmen veya tamamen çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Türk-İslâm Kültüründe Rivâyet Geleneği

Emin UZ

1. Arap Edebiyatı 2. Tüek Edebiyatı 3. Edebiyat

ISBN: 978-605-72952-0-0

Sertifika No: 41426

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	3
ÖNSÖZ.....	7

GİRİŞ

TÜRK-İSLÂM KÜLTÜR AKTARIMINDA RİVÂYET

A. KÜLTÜRÜMÜZDE RİVAYETİN DEĞERİ	11
B. TÜRK EDEBİYATININ GELİŞİM EVRELERİNDE ŞİFÂHÎ RİVÂYETİN ROLÜ.....	14
C. TÜRK KÜLTÜRÜNDE RİVÂYET MEKANİZMASINI OLUŞTURAN RÂVÎ TİPLERİ16	
1) Korkut	17
2) Ozan/Şaman/Kam/Baksı.....	19
2.1. Alp-Ozan	20
2.2. Gezginci-Ozan.....	21
3) Argış/Tırgış	22
4) Ulak/Ulağ.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜNDE RİVÂYETE DAYALI

ŞİFÂHÎ VE KİTÂBÎ EDEBÎ ÜRÜNLER

A. ŞİFÂHÎ EDEBÎ ÜRÜNLER.....	29
1) Destan.....	29
2) Oğuznâme.....	34

3) Müstakil Sözdizimine Sahip Rivâyet	
Uygulamaları.....	37
3.1. Sagu	38
3.2. Koşuk	40
3.3. Sav.....	42
4) Türk İslâm Edebiyatında Mahlas Geleneği.....	45
B. KLASİK TÜRK EDEBİYATININ RİVÂYETE	
DAYALI İLK YAZILI KAYNAKLARI	52
1) Orhon Kitâbeleri (8. Yüzyıl).....	54
2) Dîvânu Lugâti't-Türk (11. Yüzyıl).....	57
3) Kutadgu Bilig (11. Yüzyıl)	60
4) Firdevsî'nin Şâhnâme'si (11. Yüzyıl).....	62
5) Atebetü'l Hakâyık (12. Yüzyıl)	63
6) Câmîu't-Tevârîh (14. Yüzyıl).....	64
7) Dede Korkut Kitabı (14-15. Yüzyıl).....	66
8) Kitab-ı Atalar (15. Yüzyıl).....	71
9) Güvâhî'nin Pendnâme'si (16. Yüzyıl).....	73
10) Şecere-i Türk/Şecere-i Terâkime (17. Yüzyıl).....	76

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK- İSLÂM EDEBİYATI ALANINDA RİVÂYET DÜŞÜNCESİNİN TEMEL SÂİKLERİ

A. RİVÂYETİN SİSTEMLEŞMESİNİ	
KOLAYLAŞTIRAN ETKENLER.....	81
1) Sosyo-Kültürel Yapı.....	82
1.1. Şifâhî Kültür Hâkimiyeti.....	82
1.2. İsimlendirme Kültürü	91
1.2.1. Lakap.....	93
1.2.2. Künye.....	95
1.2.3. İsim.....	96
1.2.4. Nisbe	97

2) İlmî Uygulamalar	99
2.1. Şiir İnşadı ve Aktarımı.....	99
2.2. Mensûr Edebî Metinlerin Nakli.....	104
2.3. Tarihî Rivâyetlerin Nakli	109
3) İtikâdî Müeyyideler.....	112
3.1. Şahitlik.....	112
3.2. Emanet (Vedâ)	117
3.3. Sıdk ve İktibâs.....	121
B. NAKİL SİSTEMİNDE DİL HÂKİMİYETİ.....	125
1) Bilgiyi Elde Etme Süreci ile İlgili Kavramlar	131
2) Rivâyet Dönemi ile İlgili Kavramlar	136
3) Râvî ile İlgili Kavramları.....	143
4) Rivâyet Edilen Metin ile İlgili Kavramlar.....	147
C. DİN MERKEZLİ RİVÂYET SİSTEMİ.....	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂM KÜLTÜRÜNDE RİVÂYETİN SİSTEMLEŞME SÜRECİ

A. İSLÂM TOPLUMUNDA RİVÂYETİN DEĞERİ ...	166
B. RİVÂYET ŞEMASI VE ETİMOLOJİK ÖZELLİKLERİ	170
C. İLK DÖNEM RİVÂYET HASSASİYETİ	173
1) Kaynak Tahrifi ve Rivâyet İlişkisi.....	180
2) Rivâyet Araştırmasını Zorunlu Kılan Âmiller ..	186
D. İSLÂM RİVÂYET USULÜNÜN SONRAKİ NESİLLERE İNTİKALİ.....	188
1) İslâm Rivâyet Geleneğinin Zirve Dönemleri	209
2) Kaynak Zikretme Geleneğinin Otorite Olarak Kabulü	214
E. RİVÂYET KAVRAMLARININ SİSTEMLEŞME SÜRECİ.....	218

1) Bilgiyi Elde Etme Usulleri	221
1.1. Semâ':	225
1.2. Kırâat:	228
1.3. İcâze:	233
1.4. Münâvele:	239
1.5. Mükâtebe/Kitâbe:	240
1.6. İ'lâm:	243
1.7. Vasıyye:	244
1.8. Vicâde:	245
2) Bilgiyi Aktarma ile İlgili Kavramlar	250
2.1. Semi'tü:	251
2.2. Haddesenî/Haddesenâ:	252
2.3. Ahberanî/Ahberanâ	252
2.4. 'Aradtü:	254
2.5. Kara'tü:	254
2.6. Enbeenâ:	255
2.7. Ecâze/Ecâzenî:	256
2.8. A'tânî:	257
2.9. Ketebe İleyye:	257
2.10. Kâle:	258
F. İSLÂM RİVÂYET SİSTEMİNİN KAZANDIRDIĞI BİLGİ BİRİKİMİ	262
SONUÇ	273
KAYNAKÇA	277

ÖNSÖZ

Eşyanın isimleri kendisine öğretilen Hz. Adem'den itibaren bilginin nesilden nesile aktarımı, bütün zaman ve mekânlarda kendisine değer atfedilen bir uygulama olmuştur. Bazı uygulama farklılıklarının yanında bütün toplumlarda bilginin sonraki kuşaklara benzer usullerle intikali bu sürecin evrensel bir boyut kazandığını göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzülü ile birlikte tebliğe verilen değer vahyî bir boyut kazanmış, söz konusu nakil işlemi kısa zamanda kuru bir aktarım işi olmaktan çıkıp ilmî bir hüviyet halini almıştır. Zira rivâyet usulünün güvenilir olması tevarüs edilen bilginin kaynağını da değerli hale getirir. Bu nedenle klasik bilgi, otoritesini kaynağa uygunluğundan alır. Ayrıca geleneğin tahrifsiz zaman yolculuğu, öğretim sürecinin kesintisiz olmasıyla da ilgilidir. Bütün bu özellikler dikkate alındığında kayda değer kültürlerin yüzyıllar içerisinde bazı değişikliklerle mükemmele doğru bir değişim çizgisi takip eden güvenilir intikal mekanizmasına ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Türk İslâm kültüründe bilgi kaynağına sağlıklı bir şekilde ulaşma çabası olarak görülen bu nakil müessesesi "rivâyet" olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle de naklî ilimlerin mahiyeti incelendiğinde büyük çoğunluğunun bu aktarım metodundan beslendiği görülmektedir. Nitekim tedvin ve tedvîb (konularına göre sınıflandırma) faaliyetiyle uğraşan edebiyat, hadîs, tefsir, tarih... gibi ilimler intikal süreçlerinde rivâyet kriterlerini esas almışlardır.

Türk ve İslâm kültüründe rivâyet sisteminin farklı yönlerine dair yapılmış araştırmaların bir neticesi olan bu eser, Türk İslâm literatürünün nakil hususiyetini ele almaktadır. Çalışma

kapsamında sadece hadîs ilmine mahsus gibi algılanan bu sistemin bütün alanların enstrümanı olan dil ilimlerinde -özelde edebiyat alanında- kullanımına işaret edilecektir. Nitekim konuyla ilgili araştırmadaki maksat, sosyal bilimlere dair kavram ve metotların yalnız rivâyetin sözel ve sosyal yapısında tekrar eden formlarını keşfetmek ve kendi içinde yaşadığı anlam zenginliğini yansıtmaktan ibaret değildir. Bunun yanında naklî ilimlerin birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimini tanımlamak suretiyle kişinin tasavvuruna yardımcı olmayı da amaçlamaktadır.

Konunun kapsamlı analizinin gerçekleştirilebilmesi için giriş bölümünde Türk-İslâm kültür aktarımında rivâyetin önemi, şifâhî olanın değeri, Türk kültüründe rivâyet mekanizmaları ve literatürü ele alınmıştır. Birinci bölüm Türk İslâm coğrafyasında rivâyetin sistemleşmesini kolaylaştıran faktörlere hasredilmiş, özellikle dil ve din merkezli intikal süreci bu bölümde analiz edilmiştir. İkinci bölümde İslâm rivâyet sisteminin müessese halini alması, bu süreçte bünyesine kattığı kavram dünyası ve kazandırdığı bilgi birikimi kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu vesileyle, sürecin başından sonuna kadar tenkit, tahlil ve tashihleri ile eserin olgunlaşmasına büyük katkı sağlayan ismini sayamadığım meslektaşlarıma; araştırmamın her safhasında yardım ve dualarını yanımda hissettiğim eşim Nur Betül Uz ve ailemin minik fertlerine teşekkürü bir borç bilirim.

Emin UZ
Afyonkarahisar- 2022